

تشیع

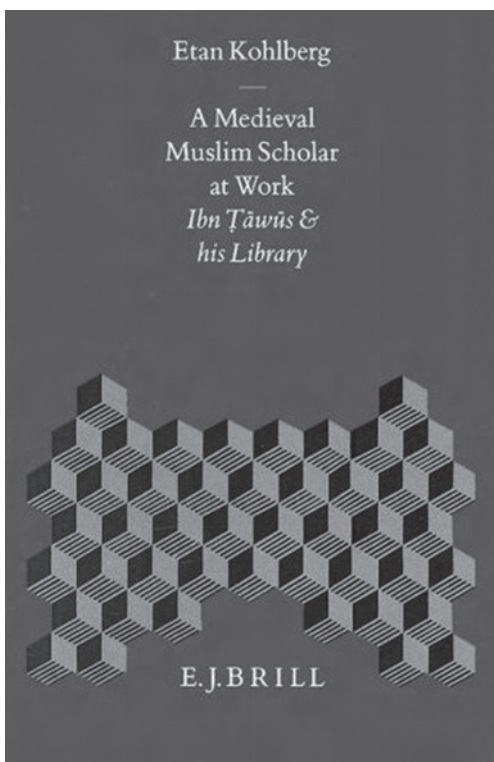
اثری از اتان کوهلبرگ

حسین کمالی

Shi'ism (The Formation of the Classical Islamic World, V. 33), by Etan Kohlberg, Published in November 2003, Ashgate Publishing.

لندن - به چاپ رسانده است. تاکنون بیش از شصت مجموعه در همین سلسله انتشار یافته است و هر سال سه - چهار عنوان تازه بدین فهرست افزوده می‌شود. هر کدام از مجلدات به موضوعی جداگانه اختصاص دارد، و بنا به تشخیص و گزینش خبره‌ای در آن موضوع، شماری از مقالات مهم و مؤثر را که احیاناً دسترسی به آن‌ها دشوار است - به ملاحظه زمانی که از انتشار اولیه آنها گذشته، یا مهجور بودن منبع درج مقاله، یا زبان نگارش، یا ... - یک‌جا به زبان انگلیسی در اختیار خواننده قرار می‌دهد.

یکی از فایده‌های این‌گونه گزینش و گلچین مقالات این است که خواننده با ورق زدن و گشت و گذار نظری در یک کتاب، حسّی کلی از حال و هوای پژوهش در

مجموعه هفده مقاله کلیدی و پراستلاخ درباره شیعه و شاخه‌های آن، از امامیان و اسماعیلیان و زیدیان گرفته - که همچنان زنده و بالنده‌اند - تا فرقه‌های منسوخ و فراموش شده که جز نام نشانشان نمانده است، از جمله بعضی دسته‌های غلات منتسب به تشیع. دایره زمانی مقالات همگی محدود است به دوره پیدایش و دگرگونی‌های آغازین، و پوشش مطالب از سده چهارم و پنجم هجری فراتر نمی‌رود.

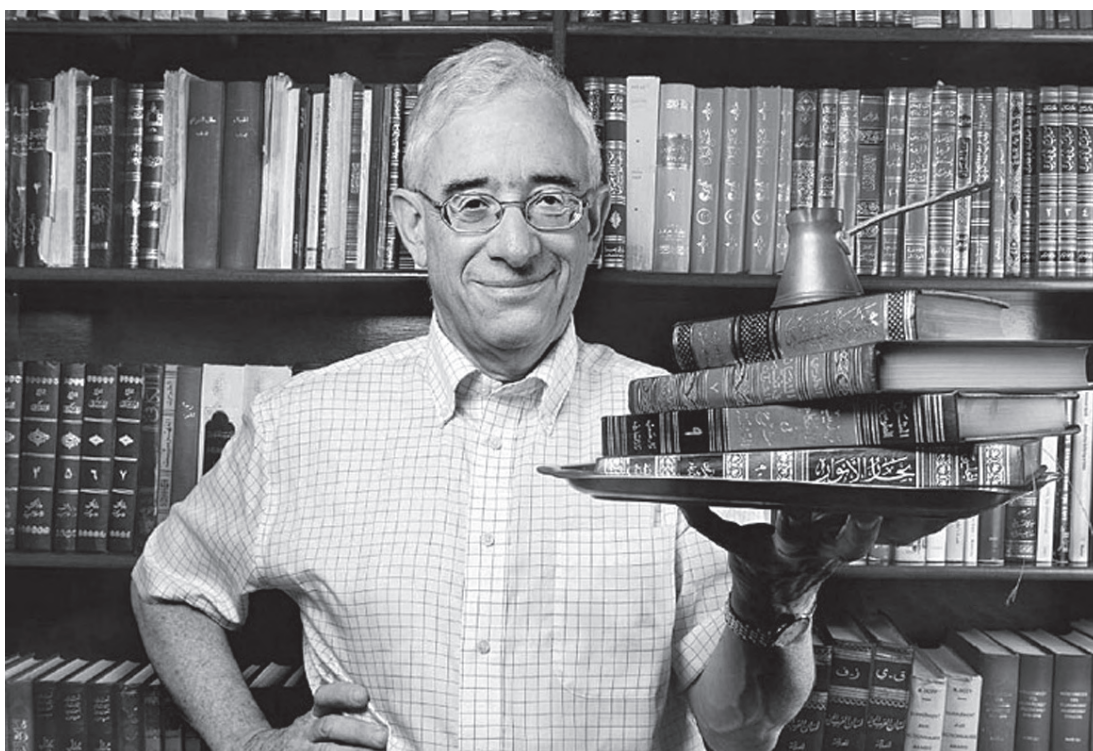
این مجموعه از مقالات، سی و سومین مجلدی است که ناشر در سلسله‌ای با عنوان کلی «تکوین جهان اسلام در دوره کلاسیک» زیر نظر لارنس کونراد - مستشرق تاریخ‌دان دانشگاه

حوزه‌ای گسترده به دست می‌آورد. البته ارزش آنها فراتر از این مقدار است، و کدام پژوهشگری است که کارسازی چنین مجموعه‌هایی را در آسان‌تر ساختن امر تحقیق نداند؟

نخستین مجموعه در سلسله «تکوین جهان اسلام در دوره کلاسیک» در سال ۱۹۸۸، به گزینش عرفان شهید در موضوع امپراطوری روم شرقی پیش از پیدایش اسلام منتشر شد. بعضی دیگر از مجلدات به موضوعاتی از قبیل سیره نبوی (مجلد ۴)، باستان شناسی در سرزمین‌های پیدایش و رشد اسلام (مجلد ۲۱)، شهرهای ابتدای دوره اسلامی (مجلد ۲۱)،

کوهلبرگ را اهل تحقیق می‌شناسند و ارج می‌نهند. مجموعه‌ای از مقالات پژوهشی او که در طی سالیان به تفاریق در نشریات تخصصی منتشر شده، بیست سال پیش در مجلدی با عنوان اعتقادات و فقه تشیع امامی چاپ شد. نیز کتاب القرائات احمد بن محمد سیاری با مقدمه و حواشی به اهتمام او منتشر گشت، و اخیراً به نشانه احترام و در مقام بزرگداشت اتان کوهلبرگ، که اکنون شصت و شش سال دارد (متولد ۱۳۲۲ خورشیدی)، جشن‌نامه پربار و باری تحت عنوان ثمره چهل ساله پژوهش در تشیع امامی (*Le shi'isme*)

اتان کوهلبرگ

imamite quarante ans après: hommage

(Etan Kohlberg تحت اشراف آقایان محمد علی امیر

معزی، مائیر میخائیل بارعاشر، و سیمون هاپکینز، در فرانسه به بازار آمده است.

هفده مقاله مجموعه دستچین شده درباره تشیع که همگی درخور اعتنا و پرمایه‌اند و به‌شایستگی کنار هم نشسته‌اند، زیر پنج عنوان دسته‌بندی گشته است: هفت مقاله اول به تشیع امامی مربوط است؛ دو مقاله راجع به غلاة است، و دو تا درباره شیعیان زیدی؛ سه مقاله به اسماعیلیان می‌پردازد، و سه مقاله آخر به مسأله تشیع نزد عباسیان. در مقدمه کتاب پیش‌گفتاری سی صفحه‌ای به قلم کوهلبرگ هست که توضیحات مختصر و کتاب‌شناسی مفیدی به دست می‌دهد، و نمایی از منابع

و سنت لغت‌شناسی در میان مسلمانان (مجلد ۳۷) می‌پردازد.

قیمت بالای این مجموعه‌ها خریدشان را برای خواهندگان - اعم از استاد و دانشجو - مشکل می‌سازد، ولی در کتابخانه دانشگاه‌ها و مراکز معتبر پژوهشی به این‌ها می‌توان دست یافت.

گزینش‌گر هفده مقاله‌ای که در مجلد مربوط به تشیع منتشر شده، استاد اتان کوهلبرگ، مستشرق و شیعه‌شناس متبّعی است که از میان آثار پرشمارش راجع به تشیع، کتاب مفیدی تحت عنوان کتابخانه سید بن طاووس به کوشش دانشمند محترم شیخ رسول جعفریان در قم به فارسی ترجمه و با توضیحات تکمیلی منتشر شده است. تحقیقات ارزنده

شیعه‌پژوهی در زبان‌های اروپایی عرضه می‌دارد.

نخستین مقاله مجموعه که در بخش تشیع امامی آمده، مقاله مهمی است از مارشال هاجسن (وفات در ۱۹۶۸)، مستشرق بزرگ امریکایی و مؤلف دوره سه جلدی سرگذشت اسلام (*Venture of Islam*)، که نویسنده در آن می‌کوشد برآمدن هویت مشخص شیعه امامی را تا پس از انقلاب عباسی در میانه سده دوم هجری، یعنی تا دوره امام صادق علیه السلام بررسی کند. در حد تشخیص راقم این یادداشت، داوری هاجسن راجع به امام علی علیه السلام مخدوش و مشوب به تبلیغات و دشمنی‌ورزی‌های دوره اموی است. اما نکته‌های شایان توجهی نیز در مقاله هست، خاصه درباره فرقه‌های غلاة و نسبت آنها با شیعیان امامی در سده اول هجری. از زمان نگارش و انتشار اولیه این مقاله اکنون بیش از نیم قرن می‌گذرد، ولی همچنان اهمیت آن پایرجاست.

مقاله دوم از محمد علی امیر معزی، استاد دانشگاه سوربن در فرانسه، و نگارنده کتاب هدایت الهی در صدر تشیع (*Le guide divin dans le chiisme original*) است که در این مقاله با کاوش در منابع تفسیری قدیم امامی تصویر نظری شیعیان از امامان را عرضه می‌کند.

مقاله سوم از داگلاس کریم کرو به بررسی تأثیر و تأثر میان امام‌شناسی شیعیان در پرتو واقعه کربلا می‌پردازد.

با توجه به دانش گسترده و پژوهش‌های عمیق ویلفرد مادلونگ درباره تشیع به معنای عام، و تشیع امامی به طور خاص، عجیب نیست که در این مجموعه نه یکی بلکه دو مقاله از او مندرج است: یکی درباره آن دسته از اشعار کمیت که با عنوان هاشمیت شناخته می‌شود، و دیگری سیری در فرقه‌شناسی یا منابع فِرَق نزد امامیان که با بحث از کتاب المقالات و الفرق سعد بن عبدالله بن ابی خلف اشعری در انتهای سده سوم هجری (منتشر شده به اهتمام علامه فقید محمد جواد مشکور)، و کتاب نوبختی در همین باب آغاز می‌کند، و به کاوش در منابع احتمالی و اثر آنها در نوشته‌های آیندگان می‌پردازد. اصل این مقاله بیش از چهل سال پیش به زبان آلمانی منتشر شده بود، و ترجمه انگلیسی آن اینک بهره‌اش را عامتر می‌سازد. خوب می‌شد اگر کسی این مقاله را به فارسی نیز در آورد.

در بخش شیعیان امامی، دو مقاله دیگر هم هست: یکی به قلم سعید امیر ارجمند که از نگاه جامعه‌شناسانه به پدیدار شدن بحران در نظریه امامت و آغاز غیبت پرداخته؛ و مقاله دیگر از فِرنا کلیم، پژوهشی است در آثار مربوط به امر غیبت، و خصوصاً در هویت و شخصیت و مأموریت نواب یا وکلا یا سفرای چهارگانه امام غایب (عج) - ابو عمرو عثمان بن سعید

العمری، فرزند ایشان ابوجعفر محمد، ابوالقاسم حسین بن روح نوبختی، و ابوالحسین علی بن محمد السمری (وفات در ۳۲۹) - که نامشان را نخست در نوشته‌های ابن بابویه صدوق (وفات در ۳۸۱) و شیخ طوسی (وفات در ۴۶۰) و دیگر بزرگان طائفه می‌یابیم.

در بخش غلاة، یکی مقاله خانم وداد القاضی، استاد مصری بازنشسته در دانشگاه شیکاگو، آمده است که تطوّر تاریخی اصطلاح غلاة را در نوشته‌های مسلمانان بررسی می‌کند، و دیگری مقاله ویلیام تاکر است در معرفی بیان بن سمان (یا سمّان) و پیروانش که معروف به بیانیه بوده‌اند، و بعضی دیگر از گروه‌های متهم به غلو در دوره اموی.

در بخش شیعیان زیدیه مقاله کوتاه ولی اطلاع‌رسانی از اسلام‌شناس نامدار یوزف فان اس به شناساندن فرقه کاملیه، منسوبان کسی به نام ابو کامل، می‌پردازد که از جمله شاعر مشهور بشار بن برد را در آن زمره شمرده‌اند. اصل این مقاله نیز به زبان آلمانی بوده، و ترجمه انگلیسی آن برای عده بیشتری سودمند است. مقاله دیگر این بخش از محمد خان، محقق پاکستانی است که بازخوانی بخش‌هایی از تاریخ مذهبی گیل و دیلم و گسترش پیروان راه زید بن علی بن حسین علیهم السلام در آن دیار را در بر دارد.

کوهلیبرگ در بخش مربوط به دعوت و جنبش اسماعیلیان اولیه و پیوندشان با قرامطه، سه مقاله به ترتیب از فرهاد دفتری، سموتل میکولوس استرن - درگذشته ۱۹۶۹ که استاد گردآورنده بوده - و هاینس هالم در این مجموعه گنجانده است.

در بخش آخر، مقاله‌ای از خانم پاترشیا کرونه، استاد کنونی دانشگاه پرینستون، در کنار مقاله‌ای از یاکوب لاسرنر، و مقاله دیگری از دومینیک سوردل آمده است. کرونه می‌کوشد معنای دعوت به «الرّضا من آل محمد» را در جریان انقلاب موسوم به انقلاب عباسی روشن کند. خلاصه سخنش این است که در اثنای انقلاب تنها همین قدر معلوم و پذیرفته بود که کار حکومت از امویان سلب گردد و به دست کسی از خاندان پیامبر سپرده شود که اهل حل و عقد بر سر او توافق کنند و به حکمش رضایت دهند، اما اینکه آن کس از کدام تیره باشد پیشاپیش معین نبود. این نویسنده در نوشته‌های بسیار خود پرسش‌های خوب فراوان مطرح می‌کند، اما پاسخ‌هایی که عرضه می‌دارد گاه نارضا یا اساساً نادرست است. مقاله لاسرنر بیشتر منحصر به بحثی لغوی بر سر معنای انقلاب و دعوت عباسیان است. مقاله آخری هم از سوردل، در اصل به زبان فرانسه نوشته شده، مرور مفیدی است بر سیاست‌های مذهبی مأمون.

در مجموع این گلچین مقالات و مجموعه‌های مشابه آن بسیار به کار محققان می‌آید.

